

ISSN 0350-185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LXVI

*У СПОМЕН НА АКАДЕМИКА
ИРЕНУ ГРИЦКАТ*

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горџан-Премк,
др Милка Ивић, др Лили Лашкова, др Александар Лома,
др Софија Милорадовић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Предраг Пипер, др Слободан Ремејшић, др Андреј Н. Собољев,
др Живојин Сјанојчић, др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска,
др Драго Ђујић, др Виктор Фридман*

Главни уредник:

Предраг Пипер

БЕОГРАД
2010

АЛЕКСАНДАР МЛАДЕНОВИЋ

Српска академија наука и уметности

ДВЕСТОТА ГОДИШЊИЦА КЊИЖИЦЕ
„САЛО ДЕБЕЛОГА ЈЕРА ЛИБО АЗБУКОПРОТРЕС“
САВЕ МРКАЉА (1810–2010)

У овом раду аутор указује на Мркаљеву реформу српске ћирилице, извршену 1810. године. Ову реформисану српску азбуку Вук Карацић је прихватио и у два маха ју је усавршавао (1814. и 1818. г.) доведши тако српску ћирилицу до њеног пуног савршенства. Поред тога, аутор овог рада указује и на то да се Сава Мркаљ није одрекао своје реформисане ћирилице од 1810, а што су му појединци у XX веку неоправдано приписивали. Саву Мркаља у историји наше културе треба третирати као првог модерног реформатора српске ћирилице.

Кључне речи: С. Мркаљ, Сало, реформа ћирилице, црквена ћирилица, грађанска ћирилица.

Књижица **САЛО ДЕБЕЛОГА ЈЕРА ЛИБО** [или] **АЗБУКОПРОТРЕС** Саве Мркаља (Сјеничак на Кордуну, између Карловца и Вргин Моста, 1783 – Беч 1833) појавила се из штампе „*У Бѣдимѣ Граду*“, како стоји на њеној насловној страни, септембра 1810. г. (Стојановић 1924: 83). Појава ове брошуре малог обима и величине (стр. 6 непуг. + 18, вел. 184 x 114 мм), штампане црквеном ћирилицом, за српску културу је била изузетно значајна јер је њен аутор у њој први пут извршио *свеобухвајћу* реформу српске ћирилице предложивши је за потребе писања српским књижевним језиком на народној основи. Тиме је С. Мркаљ ушао дубоко у дефинитивно решење питања реформе српске ћирилице, које је тада било врло актуелно.

Ову Мркаљевоу књижицу издала је фототипски Матица српска почетком 2010. г., чиме је обележила „200-годишњицу (1810–2010) изласка из штампе овог знаменитог дела које је у великој мери допринело Вуковом коначном реформисању српске ћирилице у другој деценији XIX века“ (Сало 2010: 19). До сада је било више издања овог Мркаљевог дела:

1) Сало дебелога јера либо азбукопротрес. – У Будиму Граду, 1810 (штампано црквеном ћирилицом). 2) Скупљени граматички и полемички списи Вука Стеф. Карацића. Књига прва. – Београд, 209–216 (штампано грађанском ћирилицом). 3) Сало дебелога јера либо азбукопротрес. – Нови Сад (Матица српска), 1949, фототипско издање првог издања. 4) Сабрана дела Вука Карацића. Књига дванаеста. О језику и књижевности. I. Приредио Берислав Николић. – Београд (Просвета), 1968, 291–297 (штампано грађанском ћирилицом). 5) Miloš Okuka, Sava Mrkalj als Reformator der serbischen Kyrilliza. Mit einem Nachdruck des Salo debeloga jera либо Azbukoprotres. – München, Verlag Otto Sagner (Slavistische Beiträge, Band 91), 1975, 101–122 (фототипско издање првог издања). 6) Milan Moguš i Josip Vončina, „Salo debeloga jera либо azbukoprotres“ Save Mrkalja. – Zagreb (Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Skupština općine Karlovac), 1983, 26–68 (фототипско издање првог издања). 7) Сава Мркаљ, Песме и списи. Приредио Жарко Ружић. – Топуско, 1994, 169–180 (штампано данашњом ћирилицом). 8) Сало дебелога јера либо азбукопротрес. – Зрењанин („Димитрије Електро Компанија“ Д.О.О. са п. о. Зрењанин), 1995 (фототипско издање првог издања, недостаје снимак 2. и 3. стране). 9) Сало дебелога јера либо азбукопротрес. – Нови Сад (Матица српска), 2010 (фототипско издање првог издања са расправом А. Младеновића: Сава Мркаљ – први модерни реформатор српске ћирилице, I–VI).

*

С почетком употребе код Срба књижевног језика разумљивог ширем читалачком и слушачком кругу, а што се почело остваривати негде у другој половини XVIII века, јавила се потреба

реформисања српске ћирилице која би била прилагођена овом новом типу српског литерарног језика на народној основи. У то време Срби су имали два типа ћирилице: а) *црквену* ћирилицу, коју су заједно с ондашњим руским црквеним језиком примили почев од 1726. г. (пре тога су употребљавали своју традиционалну српско-словенску ћирилицу) и која је до данас остала у употреби у Српској православној цркви, и б) *грађанску* ћирилицу која је настала познатом реформом руског цара Петра Великог (1710. г.) а која је била намењена за писање и штампање руских дела световне садржине (она је 60-их година XVIII века, с књигом З. Орфелина *Латински буквар* 1766, била позната у српској средини и која је, претрпевши више реформи, остала до данас код нас у употреби – уп. Младеновић 2008: 176–226 и посебно 180).

До 1810. године било је више српских аутора који су се бавили *делимичном* реформом српске азбуке па су у својим делима, штампаним било грађанском било црквеном ћирилицом, спроводили у пракси конкретне своје реформаторске поступке а понекад су се о томе и посебно изјашњавали. Међу овима су били: Захарија Орфелин (1767, 1768), Емануил Јанковић (1789), Стефан Стратимировић (1800), Лукијан Мушицки (1800), Атанасије Стојковић (1800, 1801, 1802, 1803), Гаврило Хранислав (1804), Сава Текелија (1805), Викентије Ракић (1808, 1809), Павле Соларић (1808, 1809), Стефан Новаковић (1809 – уп. Младеновић 1967: 161–198). Они су се бавили тражењем начинâ за означавање најчешће сугласника *ђ*, *ћ*, као и консонаната *љ*, *њ* и *ј* (нарочито у секвенцама *љо*, *њо*, *љи*, *њи*, *јо*), али често *нису водили рачуна о доследној њимени* својих нових графичких решења на све положаје у речи где се јављају поменути консонанти. Такав њихов поступак није водио ка целовитој реформи српске ћирилице већ ка делимичној. Нико од њих, такође, није предложио напуштање већег броја слова из дотадашње ћирилице, која би била сувишна и непотребна у новој азбуци намењеној новом српском књижевном језику на народној основи. Неки од ових аутора помињали су, истина, напуштање слова дебелог јера (*ѣ*): неко га је испуштао у писању изјаснивши се против његове употребе (Сава Текелија) а неко је указао на излишност слова *ѣ* у писању, али га је и даље задржао у својој употреби (Емануил Јанковић, Атанасије Стојковић – уп. Младеновић 1967: 166, 177, 180).

Свеобухвајѣности Мркаљеве реформе српске ћирилице, за разлику од ранијих делимичних остварења појединаца у овом правцу, огледа се:

а) у *искључењу* из употребе непотребних слова у српској ћирилици;

б) у *проширењу* службе диграма *тѣ, дѣ, лѣ, њѣ* на све случајеве где се у српском језику јављају сугласници *ћ, ђ, љ, њ*;

в) у *сужавању* функције слова *ј* само на означавање *сузласника ј* (а не и вокала *и*, како је било дотада) и, истовремено, у *новој служби ѣоѣа слова*, тј. у *проширењу* обележавања *свих случајева* са консонантом *ј* у српском језику;

г) у *сужавању* функције слова *ѣ* само на означавање самогласника *е* у српском језику (а не и секвенце *је*, како је било дотада).

Овим је Сава Мркаљ извео, стварно, праву азбучну револуцију. Пре њега код Срба то нико није учинио. Мркаља можемо сматрати првим модерним реформатором српске ћирилице јер се његова нова азбука у великој мери приближила овој којом се данас служимо. Сва граfiјска решења у овој својој реформи С. Мркаљ је тражио и нашао у оквиру већ постојећег словног фонда, у оквиру слова која су свима била блиска и која су ондашње штампарије имале, тако да се његова реформисана ћирилица могла лако употребљавати. Његова азбука се није одликовала новим знацима дотада непознатим или мање познатим, и на које би требало навикавати се; она је настала таквим поступком којим се најдаље могло ићи без увођења нових слова. За њу није требало правити нове знаке већ се њом могло одмах писати и штампати.

Тиме је С. Мркаљ завршио своју реформу ћирилице намењену српском књижевном језику на народној основи. Он се овде зауставио јер је извршио свој задатак: у *оквиру ѣознаѣих и већ ѣосѣојећих ћириличких слова у нашој средини нашао је најбоља моѣућа решења за своју азбучну реформу*. Своје решење да диграмима *тѣ, дѣ, лѣ, њѣ* означи сугласнике *ћ, ђ, љ, њ* Мркаљ сматра граfiјском неусавршеносту иако је тим диграмима проширио функцију тако да се њима обележавају поменути сугласници у *свим ѣоложајима* у речима где се они јављају. Он добро зна да диграми не иду у прилог усавршености једног писма па ни његове реформисане ћирилице јер да би азбука „дошла“ у „совершенство“ морала би бити састављена од слова

која, свако од њих, означава по једну фонему тако да је, по њему, „**несовершенство**“ његове ћирилице у томе што има поменуте диграме, односно што она четири „**сложена писмена [слова] имаде**“ (уп. Сало, стр. 13, 14). Због тога он посебно истиче да у овим диграмима треба напустити танко јер (ь) онда када се за одговарајуће сугласнике, које они „покривају“, пронађу посебна слова исто онако као што знак „**тъ, от неколико [пре неког] времена собствени облик (ћ) свой имаде, и зове се тьервом**“ а ово име, по Мркаљу, није згодно „**за срицанћ**“ (Сало, стр. 11, 13, 14).³ Овакво мишљење С. Мркаља у својој основи је врло инспиративно, па је могло касније усмерити Вука Караџића да крене тим путем, што је он у два маха (1814. и 1818. г.) и учинио.

*

Последње странице свога *Сала* (15–18) Мркаљ је штампао својом новом ћирилицом додавши напомену под текстом: „**Довде смо свакојко, а одавде новом азбуком пишемо**“ (15). На овим странама он даје одговоре на неколико питања, али су оне било врло важне за ондашње наше људе и по томе што су они на делу, у писању, у пракси могли да упознају сву једноставност, лакоћу у учењу, савлађивању и усвајању новог ћириличког писања. Мркаљ посебно истиче да у учењу нове азбуке „**дјечица наша**“ неће више губити „**по три, по четири године [...]** докле читати [...] **науче**“ (Сало, стр. 17), јер ће сада то моћи брже да учине, односно „**дјечица наша**“ неће морати, „**као сада**“ што је случај, „**целу [...]** Писменицу [Граматику] **изучити [...]** **перво [пре] него што право [исправно] писати знаду**“ (Сало, стр. 18).

При крају свога *Сала* Мркаљ каже следеће: „**От данас све наше правописаніе под ово долази начало: Пиши како [као] што говориш**“ (18). Ово од раније познато начело Ј. К. Аделунга (Николић 1968: 320) Сава Мркаљ је очигледно усвојио и навео га овде у овој својој књижици да би њиме указао на своју реформу српске ћирилице, коју је

³ Помињући слово *ћ*, које „од пре извесног времена“ означава само сугласник *ћ*, С. Мркаљ мисли свакако на П. Соларића, који у својим штампаним делима 1808. и 1809. г. знаком *ћ* обележава само консонант *ћ*. Соларић је старо двофункционално слово „ћерв“: *ћ* (=ћ, ђ) свео на означавање само сугласника *ћ* (уп. Младеновић 1967: 185–194).

изложио на претходним странама овог свог дела. Мркаљева реформисана ћирилица одговарала је у највећој мери овом Аделунговом начелу јер се, стварно, њом могло лако и тачно писати онако како Срби говоре пре свега у свом књижевном језику на народној основи, којем је она и била намењена. То више није била ћирилица која се тешко и дуго учила, њу су лако и брзо могли савладати не само наши домаћи људи већ и странци.

*

Када се четири године после Мркаљевог *Сала* у српској култури са својим делима први пут појавио Вук Караџић, он је у уводу своје *Писменице серпскога језика* (Беч, 1814), говорећи о својим претходницима који су у већем или мањем степену радили на реформи наше ћирилице, за Мркаља рекао следеће: „Ја сад овде имајући за намјерење успјех Сербскога Књижества не могу друге Азбуке употребити него Меркаилову, јербо за Сербски језик лакша и чистија не може бити од ове“ (транскрибовано и транслитерирано: „Ја сад овде, имајући за намјерење успјех серпскога књижества, не могу друге азбуке употребити него Меркајилову, јербо за серпски језик лакша и чистија не може бити од ове“ – Списи I: 10; Николић 1968: 35; Младеновић 2008: 258–259). Ова Вукова висока оцена Мркаљевог дела – која се у каснијим вишедеценијским проучавањима настанка наше данашње реформисане ћирилице често занемарује, превиђа и заборавља – значила је истовремено и Вуково прихватање реформисане азбуке Саве Мркаља, која се могла односити, како смо рекли, не само на слова црквене већ и грађанске ћирилице. И, полазећи од реформисане азбуке Саве Мркаља и од његових одређених схватања у овом правцу, Вук је, с тенденцијом да у потпуности спроведе принцип *један глас (фонема) – један знак*, отишао корак даље и у два маха усавршавао поменуту азбуку, и то 1814. г.: *а, б, в, г, д, дь* (спојено у једно слово), *е, ж, з, и, њ, к, л, љ, м, н, њ, о, њ, р, с, ш, њ, у, ф, х, ц, ч, ш⁴*, и 1818. г.: *а,*

⁴ О сугласнику *и* и о знаку за ову фонему Вук ништа не каже у својој *Писменици* 1814. г. (Николић 1968: 34–39), као и Мркаљ у свом *Салу* (в. овде нап. 2); уп. и Младеновић 2008: 256, 259 нап. 16.

б, в, \bar{e} , д, \bar{h} , е, ж, з, и, ј, к, л, љ, м, н, њ, о, \bar{i} , р, с, \bar{u} , \bar{h} , у, ф, х, ц, ч, μ , ш, доведши тако нашу ћирилицу до њеног пуног савршенства (Младеновић 2008: 259–260). Да није било Мркаљеве азбучне реформе 1810. г., тешко да би било овакве Вукове реформе 1814. и 1818. г., или она не би била оваква већ свакако друкчија.

*

Оба пута, и 1814. и 1818. г., Вук се бавио у првом реду начинима означавања сугласника \bar{h} , \bar{h} , љ, њ, ј (1814) односно \bar{h} , μ , ј (1818). И оба пута је, у оквиру грађанске ћирилице, којом се Вук служио, тражио таква решења где ће један знак обележити један \bar{e} лас (фонему), у чему га је могло инспирисати, као што смо овде већ рекли, Мркаљево Сало (стр. 11, 13–14). Тако је Вук 1814. у својој *Писменици српскога језика* учинио. а) прихватио је Мркаљеву азбуку без сувишних слова уз нека своја допунска објашњења о словима \bar{y} , \bar{e} , \bar{y} , \bar{y} , \bar{e} ; б) прихватио је Мркаљево означавање сугласника \bar{j} помоћу тзв. „десетеричког и“ (и), слова које се у грађанској ћирилици обележава знаком \bar{i} ; в) прихватио је Мркаљево мишљење о привременом карактеру решења обележавања сугласника љ, њ, \bar{h} , \bar{h} помоћу диграма љ, њ, дљ, тљ па је уместо њих увео: љ, њ, дљ (спојено) а узео је слово \bar{h} за означавање сугласника \bar{h} , на које је Мркаљ већ скренуо пажњу у свом Салу (стр. 11), што је, то ми додајемо, још 1808. и 1809. већ учинио Павле Соларић у својим штампаним делима (в. овде нап. 3).

У свом *Српском рјечнику* 1818. г. Вук је за корак даље реформисао своју ћирилицу из 1814. г. извршивши следеће измене: а) задржао је слова љ, њ, \bar{h} из своје ћирилице од 1814. г.; б) увео је слово \bar{h} уместо дљ (спојеног) из 1814. г. (нацрт за слово \bar{h} дао му је Л. Мушицки – Младеновић 2008: 296–298); в) увео је старо слово μ које му је сугерирао Лукијан Мушицки а које су Срби раније употребљавали у свом писању и ретко у штампаним текстовима (Младеновић 2008: 298–299; уп. и Младеновић 1965: 125–157 и Младеновић 1968: 187–189); г) слово \bar{j} је Вук, како сам каже, узео из латинице (в. Младеновић 2008: 310–315). Тиме је Вук својом другом реформом ћирилице (пошавши, наравно, од Мркаљеве из 1810.

г.) довео нашу азбуку, како смо већ рекли, до њеног пуног савршенства, која је отада па до данас остала непромењена.

*

Негде од 60-их година XVIII века па закључно са другом деценијом XIX столећа трајао је континуитет у реформисању ћириличног писма код Срба. Сви учесници у овој реформи саставни су делови тога континуитета и својим већим или мањим ангажовањем у овом *делимичном* реформисању ћирилице доприносили су у српском друштву, из деценије у деценију, формирању и јачању схватања о потреби стварања нове азбуке за српски књижевни језик на народној основи.

Поменути континуитет се завршава Савом Мркаљем (1810. г.) и Вуком Караџићем (1818. г.). За разлику од својих претходника, Мркаљ је први извршио *свеобухвајћу* реформу ћирилице: он је у оквиру постојећих ћириличких слова нашао најбоља могућа решења за нову српску азбуку, с тим што је предложио да се касније, кад се пронађу посебна слова, уклоне четири диграма, односно слово танко јер (ѿ) у њима. Вук је 1814. г. високо оценио Мркаљеву реформисану азбуку и, пошавши од ње, у два маха ју је усавршавао и довео је, како смо већ овде рекли, до њеног пуног савршенства.

За нас је јасно да се Мркаљ и Вук морају посматрати и оцењивати заједно у времену када су се, прво један па онда други, бавили реформом српске азбуке. Ово „заједно“ значи да не можемо у овом погледу Вука посматрати одвојено од Мркаља, да Вукову реформу морамо сагледавати само онако како је она и настала: ослонцем на Мркаљеву реформу и инспирацијом од ње; не можемо ову двојицу реформатора међусобно супротстављати, дајући једном мањи а другом већи значај, јер се Вук није јавио као негативан Мркаљевог дела већ је он, по властитој изјави и оцени, Мркаљев приврженик који је дело овог свог претходника прихватио и даље усавршио. Вук је проистекао из Мркаља, јер је појава Мркаља као успешног реформатора (1810. г.) условила, свакако, и појаву Вука (1814. г.) као настављача и такође успешног реформа-

тора. Њихова заједничка улога у овом погледу за српску културу није мала. Мркаљ је први модерни реформатор српске ћирилице – јер се својом азбуком у великој мери приближио овој којом данас пишемо – а Вук је ту Мркаљевоу ћирилицу прихватио и максимално усавршио створивши од ње једно од најсавршенијих писама данашњице. Да није било таквог Мркаља, да ли би било таквог Вука?

*

У своме *Салу* (стр. 14–15) Сава Мркаљ је приступио у извесној мери и реформисању наше црквене ћирилице, азбуке намењене писању црквеним, рускословенским језиком у нашој средини. Учинио је следеће: а) из црквене ћирилице испустио је дебело јер (ѣ); б) предложио је да „десетеричко и“ (і) има само сугласничку вредност (ј), в) слова која су била сувишна за српску азбуку (в. горе) треба, каже Мркаљ, „свагда ꙗ Бꙋкварꙋ да останꙋ“, наравно у црквеном писању⁵, истичући да ће „ꙗчитель [...] дѣчици [...] кад што ветъ понаꙋче“ објаснити гласовну вредност поменутих слова, нпр. ѿ = от, ѡ = шт, ѣ = іе, ю = іу, ѡ = іа, ѣ = кс, ѡ = пс, ѡ = тх (уп. и Младеновић 2008: 260–262, 291 и нап. 31).

Мркаљеви предлози (а, б), никада нису били прихваћени. Реакцију на њих Сава Мркаљ је осетио на себи после 1810. г., која је, добрим делом, за његов каснији живот била судбоносна. Свакако му је замерано што је ушао у реформисање једне старе азбуке која се, до Мркаља, вековима употребљавала за писање службеним језиком Цркве која у много чему почива на традицији па и у погледу писма којим се она служи.

⁵ У Мркаљево време, и читав век, па и више, после њега, у нашим буква-рима редовно је било текстова са грађанском али и са црквеном ћирилицом и на црквенословенском језику. А у наше било је појединаца који су ове чињенице превиђали па су сматрали да се горепоменутих својим речима С. Мркаљ враћа на „старо стање“, што није тачно (уп. Младеновић 2008: 291, нап. 31).

*

Непуних седам година после публиковања свога *Сала Сава* Мркаљ је 1817. објавио чланак под насловом *Палинодија либо [или] одбрана дебелога њ*. У њему је предложио употребу дебелога јера (њ) у српском правопису, и то за обележавање вокалног *p* у случајевима када се ово *p* налази у суседству неког другог вокала као нпр. у облицима радног глаголског придева мушког рода: *саиџрњо*, *умрњо*, *иодуиџрњо* и сл. У то време ови и слични примери изговарали су се у српском језику са самогласничким *p* (*са-иџр-о*, *у-мр-о*, *ио-ду-иџр-о* и сл.) и Мркаљев предлог у овом погледу био је сасвим исправан па га је Вук Карацић прихватио у својој, иначе не у свему оправданој критици *Палинодије* (уп. Списи I: 103–104; Николић 1968: 135–140; Младеновић 2008: 264, 266, 285 и даље)⁶. У свом *Српском рјечнику* из 1818. г. Вук употребљава Мркаљево писање *рњ*: *иодуиџрњо*, *иџрњо*, (*иџрџи*, *иџрем* и сл.), *саиџрњо*, *умрњо* и сл. (Ивић 1966: 583, 831, 745, 864).

У истом чланку, *Палинодији*, Сава Мркаљ је указао на то да се у појединачном изговарању сугласника, нпр. „*вњ*, *књ* и *сњ*“ крије прво сугласнички а затим самогласнички елеменат, при чему је овај други, вокалски део, неразумљив јер је отвор уста мален, и њега Мркаљ означава словом њ. Ово значи да у појединачном изговарању сугласника постоји, у другом њиховом делу, изговор полугласничког елемента (шва): *вњ*, *књ*, *сњ* и сл. И овде је Мркаљ био у праву, јер је и Вук десет година касније истакао у свом *Првом српском буквару* (1827) да читање нпр. сугласника *б* са *бе* није адекватно јер „је његов прави глас *бњ*“ (Младеновић 2008: 275 нап. 49).

Полазећи од оваквог појединачног изговора сугласника, Мркаљ је закључио да се случајеви као нпр. „*благњ*, *снџгњ*, *живњ*, *иосџињ*, *шумњ*“ изговарају на свом крају са „неразумљивим“ самогласником, тј. исто онако као и горе поменути појединачни консонанти *вњ*, *књ*, *сњ*. У овоме Мркаљ није био у праву јер се у наведеним речима, као и у другима сличним њима, полугласник на крају

⁶ Данас се у српском књижевном језику и у низу наших дијалеката горњи примери изговарају са сугласничким *p* (*са-иџро*, *ум-ро*, *ио-ду-иџро*), а некада је у њима постојало самогласничко *p*, за чије се означавање са *рњ* Мркаљ оправдано залагао.

престао изговарати у српском језику у врло давним временима. Ово се Мркаљу могло замерити, што је Вук с правом учинио (Списи I: 102–103; Николић 1968: 137–138; Младеновић 2008: 265–266), али само у овоме, а не и у остала два горе поменута случаја у вези с употребом дебелог јера (ѣ), о којима аутор *Сала* видели смо, има сасвим исправно мишљење.

У XX веку је било код нас аутора који су – полазећи од једне усамљене појединости: од Мркаљевог (видели смо, погрешног) одређивања позиционе (на крају речи) полугласничке вредности слова ѣ, у *Палинодији* (1817. г.) – олако приписивали аутору *Сала* властито одрицање *од његове целокујне азбучне реформе!* Једном изнесено овакво мишљење, које се одржавало неколико деценија у нашој научној јавности, каснији следбеници су преузимали и усвајали без икаквог проверавања.⁷

Ново, детаљније испитивање садржине саме *Палинодије* (1817. г.) показало је да се Сава Мркаљ у овом чланку није одрекао своје реформе српске ћирилице од 1810. г. изнесене у његовој књижици *Сало дебелога јера либо азбукойројрес* – коју Мркаљ у том чланку и не помиње а ту ништа не каже ни о својој азбучној реформи. У *Палинодији* С. Мркаљ се није одрекао својих крупних и врло значајних реформаторских захвата о којима смо већ говорили а које ћемо овде само укратко поменути: а) искључење за српску азбуку сувишних слова, б) свођење слова е на означавање само вокала е, в) свођење слова і на означавање само сугласника ј у свим положајима у речи, и г) означавање сугласника њ, њ, љ, њ диграмима тѣ, дѣ, љѣ, њѣ у свим положајима у речи. Ово јасно показује да нису били у праву они који су Мркаљу приписивали одрицање од властите реформе српске азбуке. Он то није учинио. Својим врло значајним радом на реформи српске азбуке 1810. године Сава Мркаљ је одавно заузео високо место у историји наше културе као први модерни реформатор српске ћирилице.⁸

⁷ За разлику од других, Младен Лесковац је 1950. г. истакао да у вези с Мркаљем треба „много опрезније анализирати смисао његове *Палинодије*“, а аутор овог садашњег чланка је 1972. г. рекао: „питање Мркаљевог одрицања од *Сала* отворено је још у науци и оно чека свој прави одговор“ (Младеновић 2008: 279 нап. 3).

⁸ Што се тиче горепоменуте усамљене појединости везане за полугласничку вредност ѣ у положају на крају појединих речи (*блаѣъ, живѣъ, шумѣ* и

Скраћенице

- Ивић 1966 – *Сабрана дела Вука Караџића. Књиџа друџа. Српски рјечник (1818)*. Приредио Павле Ивић. – Београд (Просвета), 1966.
- Младеновић 1965 – Александар Младеновић, *Прилоџ љроучавању љо-рекла слова џ*. – Анали Филолошког факултета. Вуков зборник II, Београд, 1965, књ. V, 125–157 са 16 фотокопија.
- Младеновић 1967 – Александар Младеновић, *Сава Мркаљ и њеџови љрељходници у реформи љредвуковске ћирилице*. – Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, Нови Сад, 1967, књ. X, 161–198.
- Младеновић 1968 – Александар Младеновић, *Три љприлоџа љознавању љра-фије наше шћамјане ћирилице љредвуковскоџ љериода*. – Зборник за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1968, књ. XI, 183–192.

сл.), изнесене 1817. у *Патнодији* – што је и у Мркаљево време било научно нетачно и што, једино та појединост, представља одређен његов пад као филолога – треба рећи следеће. Тада, 1817. г., та појединост, није имала никакав значај за Мркаљево седам година раније, 1810. г., реформисану српску азбуку, нити је могла имати на њу било какав утицај. Зашто? Зато што је 1810. г. *објављена* његова нова азбука, зато што је *љада*, она „*ољишила*“ у јавност, зато што је 1814. г. она *уљицала* на Вука, зато што је њу *љада*, 1814. г., Вук у пуној мери прихватио оценивши је при том *врло високо*, зато што је *љада*, 1814. г., Вук прихватио Мркаљево означавање сугласника *ј* помоћу „десетеричког *и*“, зато што је *љада*, 1814. г. Вук прихватио слово *ћ* (које Мркаљ помињу у *Салу*, како смо овде већ рекли, в. нап. 3) за означавање сугласника *ћ*, зато што је *љада*, 1814. г., Мркаљево ћирилицу Вук почео одмах усавршавати тражећи решења за обележавање сугласника *ђ*, *љ*, *њ* (што је Мркаљ у свом *Салу*, видели смо овде, као „задатак“ оставио будућим реформаторима), зато што је *љада*, 1817. г., Вук већ радио, истина већим делом уз помоћ Ј. Мушицког, на свом другом, дефинитивном усавршавању српске ћирилице (преузете од Мркаља 1814. г.) тражећи решења за означавање сугласника *ђ*, *и* и посебно *ј* (уп. Младеновић 2008: 296 и даље, 310–315) – а све ово довело је до стварања данашње српске азбуке која се први пут појавила у Вуковом *Српском рјечнику* 1818. г. Уосталом, зар може измена Мркаљевог става о једном слову *џ*, о једном једином знаку, који је изнео 1817. г., аутоматски представљати и одрицање од целокупне његове азбучне реформе остварене седам година раније, 1810. г., а што су му неаргументовано и неправедно приписивали? Не може никако. Па чак да се Мркаљ 1817. г., рецимо, одрекао и целокупне своје реформисане азбуке из 1810. г., какав би то *љада*, 1817. г., могло имати значај? Свакако никакав, јер је у међувремену (од 1810. до 1817. г.) његова нова азбука већ вршила свој утицај на шире кругове и заинтересоване појединце а такође и на самог Вука Караџића, коме је Мркаљева азбука помогла да почне и настави с реформом наше азбуке и да дође до сјајних решења.

- Младеновић 2008 – Александар Младеновић, *Историја српског језика. Одабрани радови*. – Београд (Чигоја штампа), 2008.
- Николић 1968 – *Сабрана дела Вука Караџића. Књига дванаестиа. О језику и књижевности. I*. Приредио Берислав Николић. – Београд (Просвета), 1968.
- Сало 2010 – Сава Мркаљ, *Сало дебелога јера либо азбукопротрес*. Приредио Александар Младеновић. – Нови Сад (Матица српска), 2010, [6] + 18 + 1, фототипско издање првог издања; на крају расправа Александра Младеновића: *Сава Мркаљ – први модерни реформатор српске ћирилице*, I–VI.
- Списи I – *Скуљени грамајички и полемички списи Вука Сћеф. Караџића. Књига прва*. – Београд, 1894.
- Стојановић 1924 – Љуб. Стојановић, *Живот и рад Вука Сћеф. Караџића*. – Београд – Земун, 1924.

Резюме

Александр Младенович

ДВЕСТИ ЛЕТ КНИГЕ САВВЫ МРКАЛЯ „САЛО ДЕБЕЛОГА ЈЕРА ЛИБО АЗБУКОПРОТРЕС“ (1810–2010)

В настоящей работе автор обращает внимание читателей на реформу сербской кириллицы Саввы Мркаля, проведенной в 1810 году в книге, указанной выше в названии. Это первая всеохватывающая реформа сербской азбуки, которую Вук Караджич принял в 1814 г. и дважды ее дорабатывал (1814 и 1818 г. г.), доведя таким образом сербскую кириллицу до ее полного совершенства. Кроме того, автор данной работы отмечает, что Савва Мркаль в 1817 году не отказался от реформированной им в 1810 г. кириллицы, что ему в сербской науке XX века десятилетиями приписывалось неаргументированно и несправедливо. Савва Мркаль в 1817 году отчасти изменил свою позицию в отношении буквы ъ, но эта единичная деталь никак не может означать его отказ от его *полной* реформы кириллицы.